

De geschiedenis van de
Stichting Iepenwacht Fryslân

Ruud Mantingh, 6-11-2024

Jubileumbijeenkomst

Iepen en iepziektebestrijding in Nederland

Inhoud:

- Voorstellen
- Iepziekte, een korte historische schets
- De Iepenwacht
- Van Iepenwacht naar SIF

Wie ben ik?

Ruud Mantingh

DGA Aequator (vroeger DLV) Groen + Ruimte

Sinds 2000 betrokken bij iepziektebestrijding in Friesland

En de rest is geschiedenis...

Met dank aan:

- Thale Roosien
- Gauke Dam

Iepziekte een korte historische schets

Iepziekte (*Ophiostoma Ulmi* en *Ophiostoma Novo-ulmi*):

- Voor het eerst geconstateerd in 1918 in Noord Brabant en Noord Frankrijk.
- Waarschijnlijk afkomstig uit Azië.
- In de jaren '30 is de ziekte voor het eerst correct beschreven door Bea Schwarz en Christine Buisman, 2 Nederlandse biologen die werkten onder de leiding van Prof. Johanna Westerdijk (UvU).
- Omdat de ziekte in NL het eerst correct is beschreven, staat deze wereldwijd bekend als Dutch Elm Disease...
- *Ophiostoma Novo-ulmi*, ontdekt in de jaren '70.

Iepziekte een korte historische schets

Wat is het effect van iepziekte geweest?

- In de jaren '30 ging ongeveer 60% van het NL-se iepenbestand ten gronde.
- In de jaren '80 was ongeveer 90% van alle veldiep bestanden ziek.
- Er wordt geschat dat er nu qua aantallen slechts 10% van de bomen over is, ten opzichte van de aantallen die we ooit hadden.

Iepziekte een korte historische schets

In de jaren '70 is een Besluit Bestrijding Iepziekte ingesteld (1977, Stbl. 445).

- Alle bomen werden onder 'toezicht' van de Plantenziektenkundige Dienst gesteld en de PD was samen met Staatsbosbeheer verantwoordelijk voor de bestrijding van iepziekte. Er was ook geld voor bestrijding (Min. LNV).
- Succesfactoren:
  - Er waren vaste zogenaamde iepenjagers die gedurende het iepenseizoen zieke bomen opspoorden.
  - Zieke bomen werden onmiddellijk gesaneerd, zodat de iepenspintkever geen kans kreeg om de ziekte te verspreiden en te overwinteren.
  - Het maakte niet uit wie de eigenaar van de boom was: gemeente, particulier, provincie, terreinbeheerders, etc.
  - Geld.

Iepziekte een korte historische schets

- De ziekte kwam onder controle en de jaarlijkse uitval lag onder de 0,5%.

Echter:

- A.g.v. het feit dat de ziekte onder controle was en de eerste decentralisatiegolf, is de verantwoordelijkheid voor iepziektebestrijding overgedragen naar gemeenten.

Gevolg:

- Binnen no-time was het uitvalspercentage weer meer dan 10% (/jaar).

Iepziekte, een korte historische schets

Waarom?

- De keten was niet meer gesloten...
- De ene gemeente pakte het serieus op, de andere niet...
  - Bijvoorbeeld omdat men geen geld had (of prioriteit)
- Particuliere bomen werden niet meegenomen.
- Bomen van andere beheerders werden niet meegenomen.

Iepziekte, een korte historische schets

Resultaten

Tot 1991 kende de iepziektebestrijding in Nederland een landelijke structuur. De overgang naar een gemeentelijke aanpak had negatieve gevolgen: de uitval schoot omhoog tot 10-15 procent en de kosten verveelvoudigden wegens gebrek aan coördinatie. Een ecologisch en landschappelijk drama dreigde. In 1998 ging de Iepenwacht van start, met provinciale steun en financieringsmogelijkheden vanuit het Europees Oriëntatie en Garantiefonds voor de Landbouw. Met succes: een terugloop in de uitval van Iepen van meer dan 10% voor 2001 naar 5,8 in 2003. Daarnaast zijn netwerkvorming, communicatie, het opstellen van provinciale iepenkaarten, kwaliteitsborging door gecertificeerde uitvoering, coördinatie en niet in de laatste plaats draagvlakvorming belangrijke verbeteringen.

Bedreigingen

De Iepenwacht kent helaas ook bedreigingen. Subsidies, die nodig zijn om activiteiten uit te voeren lopen af. Gebrek aan financiën bij beheerders, maar ook de rompslomp die de subsidie-uitkering en het kwaliteitsstreven van de Iepenwacht met zich meebrengt leidt tot problemen. Ondertussen haken partners af, omdat ze onvoldoende middelen hebben om de werkwijze van de Iepenwacht te volgen. De bestuurlijke overtuiging van de noodzaak van een gecoördineerde aanpak is niet overal even groot. Het zijn allemaal belangrijke aspecten die een herziening van de organisatie vereisen.

Het moet beter. Het moet goedkoper. De Iepenwacht is ervan overtuigd dat effectief opdrachtgeverschap de betrokken publieke opdrachtgevers vele miljoenen euro's bespaart en bovendien een groot ecologisch voordeel oplevert. Als het initiatief en de handhaving maar vanuit één zenuwcentrum gecoördineerd worden. De verwachting zijn hoog gespannen. De nieuwe organisatievorm kan een doorbraak betekenen in de indamming van de iepziekte en wellicht ook soelaas bieden bij de bestrijding van epidemische ziekten met vergelijkbare vorm die in ons land de kop opsteken.

Deelnemers Iepenwacht

Deelnemende organisaties:	Telefoonnummers:
Landschapsbeheer	
- Friesland	0512 383800
- Groningen	050 5345199
- Zuid-Holland	0182 524500
DLV	0321 388888
Bomenstichting/Iepenberaad	030 2311637
Nationale Bomenbank	0184 698989
Bomendienst	055 5999444

www.iepenwacht.nl

De Iepenwacht

Eind jaren '90 kwam een initiatiefgroep bij elkaar die vond dat er weer meer gedaan moest worden aan iepziekte in Nederland.

- Iepenwacht opgericht, een initiatief van o.a.:
  - De bomenstichting/iepenberaad
  - Landschapsbeheren (Groningen, Friesland en Zuid Holland)
  - Arcadis bomendienst
  - DLV (nu: Aequator) Groen + Ruimte
  - Nationale bomenbank
  - Ikzelf nu bijna 25 jaar actief betrokken bij iepziektebestrijding in genoemde provincies
  - Mooiste en misschien wel meest impactvolle project van mezelf

De lepenwacht

- In 1998 van start met Europese subsidies. Thale Roosien, stapte samen met Syb Beetsma van de gemeente Boarnsterhim naar Marten Wesselius van de provincie Fryslân. Marten kende iepziektebestrijding van oudsher en hij had een idee om er een subsidieproject van te maken.
- Streven was om de gesloten keten, zoals in de jaren '70 en '80 weer terug te brengen.
- Er kwamen subsidieprojecten!
  - Gemeenten kregen een tegemoetkoming in het rooien van hun eigen bomen en een volledige tegemoetkoming voor het rooien van particuliere bomen.
  - Vanaf het midden van de jaren '80 was er een middel ontwikkeld waarmee bomen geïnjecteerd konden worden. Daardoor ontstond er een soort natuurlijke weerstand in de boom. Met name monumentale bomen werden geïnjecteerd, waarvoor ook tegemoetkoming bestond.
  - Nadeel: geen verplichtend karakter. De keten werd niet geheel gesloten, niet iedereen deed mee. Desalniettemin daalde het jaarlijkse uitvalspercentage flink.

Balans Iepenwacht

• Verbeterde financiering • Verbeterd management • Gecertificeerde uitvoering • Grote interlokale betrokkenheid	• Verschillen in handhaving • Kosten: nog te hoog • Versnipperd opdrachtgeverschap • Korte termijn commitment • Niet duurzaam

RESULTAAT: Uitval: 5-6%

Van Iepenwacht naar SIF

- De balans van de iepenwacht is helder. Er waren verbeteringen geboekt, maar het moest beter...
- De partijen die achter de iepenwacht stonden werden uitgedaagd door toenmalig gedeputeerde van de provincie Fryslân, wijlen Anita Andriessen.
- Zij zei: iepziektebestrijding kan niet bestaan bij de gratie van subsidies; de iepenwacht moet op eigen benen kunnen staan en “iedereen” moet meedoen... Enne o ja: het moest ook goedkoper!
- Het was een tijd waarin gebiedsfondsen voor landschapsonderhoud voorzichtig hun intrede deden (we praten over 2003/2004).
- KPMG voerde in opdracht van De Iepenwacht een studie uit naar de mogelijkheid om iepenbeheer via een fonds uit te voeren. De conclusie was dat dat zou moeten kunnen...

Van Iepenwacht naar SIF

Iepziektebestrijding:
**het moet beter,
het moet goedkoper**

**De Iepenwacht, anders georganiseerd,
maar met hetzelfde doel voor ogen**

Gecoördineerde iepziektebestrijding om een nieuw ecologisch en landschappelijk drama te voorkomen. Daar staat de Iepenwacht voor. De Iepziekte, veroorzaakt door de schimmel *Ophiostoma ulmi*, is ronduit besmettelijk. Het aantal zieke iepen is explosief gestegen sinds de afschaffing van de wettelijke verplichting van beheerders om de ziekte tegen te gaan. Op sommige plaatsen is de situatie ronduit alarmerend. Een gemeentegrens-overschrijdend probleem. De Iepenwacht, provincies en gemeenten doen hun uiterste best deze voor het Nederlandse landschap zo karakteristieke en belangrijke boomsoort te behouden.

Iepenbeheer eist nieuwe aanpak
Het opdrachtgeverschap is nog steeds te versnipperd en de kosten zijn te hoog. Deze aspecten maken de bestrijding van de iepziekte onvoldoende effectief. De Iepenwacht in Groningen en Friesland stellen daarom een nieuwe organisatievorm voor. Is er voldoende draagvlak, dan wordt dit de nieuwe werkwijze.

Eén zenuwcentrum

Binnen de plannen van de Iepenwacht is bestuurlijk initiatief van de provincie een voorwaarde. Vanuit haar rol in het landschap en als wegbeheerder heeft de overheid een eigen belang bij doelmatig iepziektebeheer. Ook de handhaving komt, zo is het plan, bij de provincie te liggen. Zo wordt de bestrijding vanuit één zenuwcentrum gecoördineerd.

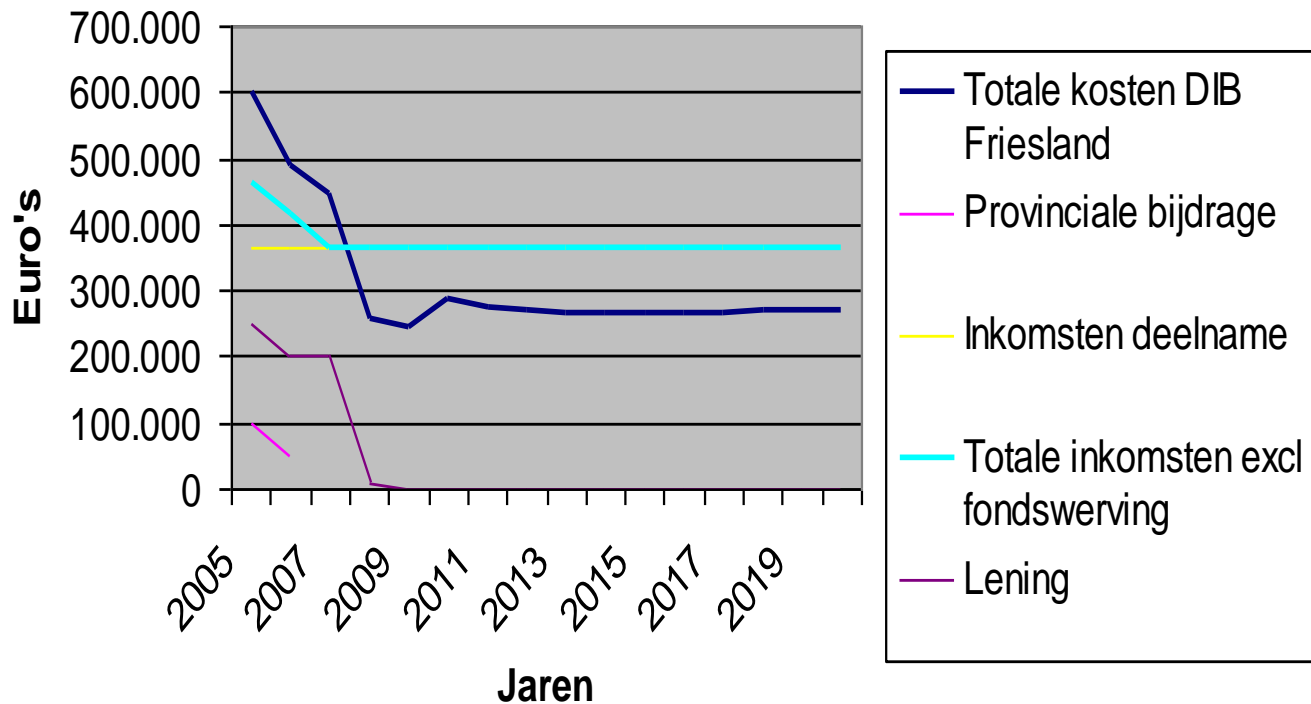
Forse besparingen

Beheerders dragen maar rato bij in een fonds voor iepziektebestrijding. Het voordeel is voor een termijn van vijftien jaar. De vaste premiekosten kunnen dankzij het fonds laag blijven. Er wordt vermogen opgebouwd. Met de winst kan geïnvesteerd worden bijvoorbeeld in nieuwe aanplanting. Deze aanpak zorgt alleen in Groningen al voor een besparing van vier miljoen, in Friesland zelfs van 15 miljoen euro. Wordt daarnaast ook nog gerekend met het waardebehoud van bomen, via de zogenaamde methode Raad, is de besparing nog miljoenen euro's hoger.

Van Iepenwacht naar SIF

- Met de uitdagingen die Anita Andriessen ons meegaf en de resultaten van de KPMG studie op zak, gingen “we” aan de slag.
  - Met “we” bedoel ik o.a. Thale Roosien, Judith Westerink, Geert Bentum, wijlen Carlo Kok van de bomendienst, alsmede ondergetekende en diverse betrokken ambtenaren van de provincie en gemeenten.
- We maakten een voorstel dat voorzag in een verleidelijk aanbod voor gemeenten in Friesland. Het iepenbeheer zou voor iedereen goedkoper moeten zijn dan voorheen.
  - Collectief, gebiedsdekkend beheer
  - Duurzaam, dus gekapte iepen zouden worden teruggeplant
  - Centraal opdrachtgeverschap
  - Iepenfonds
  - Eerst investeren, later renderen...
- We presenteerden het plan aan de gedeputeerde en ze wilde het. Ik zie Anita Andriessen nog altijd als enorm krachtige bestuurder, die ik hier veel respect en waardering wil herinneren.

Uitgaven en inkomsten Fonds Duurzaam Iepenbeheer

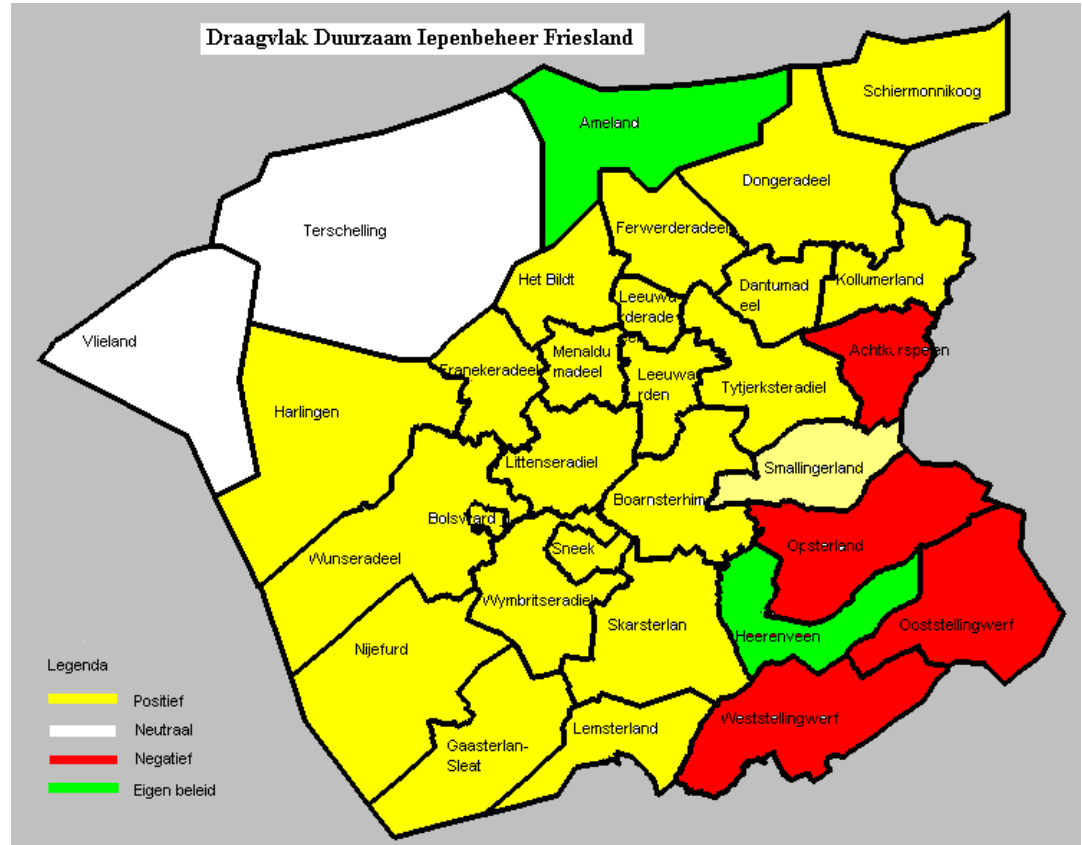
Van Iepenwacht naar SIF

- Er werd een stuurgroep gevormd die het project begeleidde. Daarin zaten Anita Andriessen, gedeputeerde; Roel Sluiter, toenmalig burgemeester van Leeuwarden en Chris van der Ziel secretaris van de Vereniging van Friese Gemeenten
- Alle iepenbeherende gemeenten in Friesland werden geïnterviewd.
- Er werd besproken hoeveel iepen er in de gemeente stonden en hoeveel vierkante meter bosplantsoen. Dit leidde tot een zogenaamd iepenpaspoort.
- Ook werd er besproken hoeveel iedere gemeente kwijt was aan iepenbeheer, inclusief eigen (ambtelijke) kosten.
- Op basis van een prijs per klonale boom en vierkante meter bosplantsoen werd gekeken of deelname aan het collectief voordelig zou zijn.

Van Iepenwacht naar SIF

- In mijn herinnering was de conclusie dat de collectieve aanpak voor elke gemeente (financieel) interessant was.
- Toch waren er vaak nog meerdere gesprekken nodig tussen stuurgroepleden en wethouders om iedereen “aan boord te krijgen”.
- Uiteindelijk is het gelukt om zo goed als alle iepenbeherende gemeenten aan boord te krijgen.
- Op 22 december 2004 werd dit bezegeld met een bijeenkomst in De Brigantijn in Wartena waarbij een intentieverklaring werd ondertekend om te komen tot een collectieve aanpak.
- Vanaf dat moment werden de voorbereiding getroffen om te komen tot een convenant, oprichting Stichting, individuele beheersovereenkomsten met gemeenten, etc.

Van Iepenwacht naar SIF

Van Iepenwacht naar SIF

Sinds 2005 functioneert in Friesland de Stichting Iepenwacht Friesland

- Samenwerkingsverband van gemeenten die met elkaar afgesproken hebben dat ze gebiedsdekkend iepziekte beheren in de grootste delen van Friesland, waar de iep de meest voorkomende boom is. Daarnaast streven: duurzaam instand houden van de bomen, dus elke gezaagde boom betekent een boom terug planten (alleen klonale iepen)
- De kwaliteitsketen is weer gesloten:
  - Centraal opdrachtgeverschap
  - Opsporing (vgl Iepenjagers)
  - Sanering door gecertificeerde aannemers
- <https://sifcollectief.nl/iepziekte/>

Van Iepenwacht naar SIF

Ging het dan gelijk van een leien dakje?

Nee: in het eerste jaar (of jaren) werden er véél meer bomen gezaagd dan verwacht. De kosten liepen uit de hand.

- Herfinanciering door Nationaal Groenfonds

Gelukkig wierp de collectieve aanpak zijn vruchten af, vanaf 2009 ziektepercentage < 1%

Vanaf 2013 Waddenfonds project, i.h.k.v. landschapsherstel

We hebben veel meer bomen terug kunnen planten dan dat er gezaagd zijn

Succesfactor: een unieke **SAMENWERKING**

Tot slot

De iep is een belangrijke boomsoort voor de provincie Fryslân

Iepziekte onuitroeibaar

Namens de stichting vroeg Dam aan Jitze Kopinga, voorheen verbonden aan de WUR, wat de gevolgen zouden zijn van het stoppen van de iepenwacht. Het rapport was duidelijk: als je stopt met de werkzaamheden van de iepenwacht, is de iepziekte binnen drie tot vijf jaar weer terug op het niveau van vijftien jaar geleden. Houd vast aan het collectieve karakter en houd de iepenwacht in stand om op dit niveau te blijven; dat was de boodschap. We hebben nu lagere kosten en lagere uitval; als je stopt, zullen zowel het uitvalpercentage als de kosten weer exploderen. Dus is unaniem besloten om het contract, de samenwerking, te verlengen met tien jaar. De twee inspectierondes per jaar zijn de minimale condities om

de iepziekte beheersbaar te houden!

Kennisoverdracht

Dam: 'Natuurlijk hebben we veel geleerd in die jaren. Toen ik erbij betrokken werd, was mijn voorwaarde dat ik met specialisten zou werken. Dus huren wij professionele boomverzorgers in voor de inspectie. De iepenwacht organiseert kennismiddagen en presentaties over boomziekten en boomplagen. We hebben ons in die jaren ontwikkeld tot een professionele organisatie en als het gaat om het beheersen van ziektes ook tot kennisinstituut. Partners van de stichting, zoals Rijkswaterstaat, natuurbeschermingsorganisaties, waterschap, provincie en gemeentes, vinden graag met ons samen en weten ons te vinden.'

ACTUEEL

Samenwerking loont

Het vergt betrokkenheid en vertrouwen van alle partijen om tot een succes te komen. Driemaal per jaar zijn er bijeenkomsten op bestuursniveau, er zijn kennismiddagen en er is grote betrokkenheid van de deelnemers. Ruud Mantingh, algemeen directeur van Aequator: 'De resultaten dragen natuurlijk ook weer bij aan de betrokkenheid. Niet alleen is de iepziekte fors teruggebracht, er zijn ook duizenden bomen herplant en we hebben de kosten flink teruggebracht. De deelnemers hoeven minder bij te dragen omdat er minder gesaneerd en herplant hoeft te worden.'

Mantingh: 'Voeger was de iepziektebestrijding bij nationale wetgeving geregeld en viel onder het ministerie van Landbouw. Toen de ziekte weg was, midden jaren 90, werd gedacht dat er wel gestopt kon worden met de bestrijding. Maar daarna vlogen de aantallen weer omhoog. Toch was er nog een onderzoek door ons nodig om de mensen ervan te overtuigen dat de ziekte terugkomt. Die kennis was er al. Dat heeft misschien ook wel met een generatie- en dus kennisverschil te maken. Elke bestuurder moet weer worden geconfronteerd met het verhaal en de feiten. De iepziekte kun je niet uitroeien. Beheer en inspectie blijven nodig, en samenwerking.'

Komende tien jaar

'Ons hoofddoel blijft het beheersbaar houden van de iepziekte, verelt Dam, 'maar je ziet nu dat er andere doelen en projecten bij komen. Tot op zekere hoogte, want een provinciebrede aanpak van een plaag of ziekte vraagt veel tijd. In het Waddengebied wordt nu een herplantproject voor zieke essen uitgevoerd en dat krijgt nog een uitrol over de rest van de provincie, mits we dat financieel dichtgetimmerd krijgen. We hebben onderzoek gedaan naar de kastanjebloedsiekte en de essentaksterfte en voor beide ziekten een advies uitgebracht. Zo weten we nu dat bij essentaksterfte geen enkele snoei-methode afdoende resultaat geeft. Na een paar jaar keert het probleem altijd weer terug.'

Be social
Scan of ga naar:

www.boomzorg.nl/article/33942/iepziekte-in-frysl%E4%B7%BDn-beheersbaar